

Het Wouteréleke

'Wouteréleke, zn. o., een jonge stadsmus. Werd door de jongens gevangen, (uit het nest gehaald) om tam te maken'. Dat is voor mij een van de meest intrigerende ingangen in het prachtige 'Bosch' woordenboek' van Lex Reelick,¹ waarvan al om en nabij de 16.000 exemplaren zijn verkocht.

In het begin van de twintigste eeuw worden vogeltjes nog volop gevangen. Dat deed men voor de consumptie of bij wijze van bestrijding van schadelijke dieren, maar ook om de vogeltjes als huisdier te houden. Favoriete kooivogels waren vinken, goudvinken, puttertjes, sijsjes en barmsijsjes, die werden ingezet voor zangwedstrijden. Mussen, lijsters en spreeuwen werden geplukt en verkocht voor de consumptie. Bovendien waren er veel mussengilden actief, opgericht ter bestrijding van schadelijke vogels zoals mussen,

spreeuwen, kraaien en duiven. Tilburg was in Brabant het centrum van deze activiteiten. Daarnaast waren Turnhout en Eindhoven ook bekende centra voor vogelhandel, want behalve liefhebberij was de vogelvangst ook een bron van bijverdienste.²

Rond 1910 kostte in een Tilburgs café een mannetjesvink 5 cent, een putter een gulden, een goudvink 2,50 en een dozijn van de 'minderwaardige' soorten vogeltjes, ongeplukt, 25 cent. Om de handel in café's een halt toe te roepen, is er tussen 1903 en 1936 een dierenmarkt geweest waar men vogeltjes, althans bepaalde soorten wildvang, mocht verkopen. In 1912 en in 1936 komen er onder invloed van natuurbescherming wetten tegen de vogelvangst, waardoor de liefhebberij steeds meer in het illegale circuit verdwijnt, maar daardoor niet minder populair wordt.³ Tot zeker 1970 is het vogeltjes vangen in arbeiderswijken een belangrijk tijdverdrijf gebleven. In dat kader moeten we de tekst bij het *wouteréleke* lezen. De vogelvangst is in de loop van de twintigste eeuw tot kwajongensspel verworden en er op gericht om vogeltjes tam te maken. Naast mussen en spreeuwen worden vooral eksters, Vlaamse gaaien en kauwen (de *tjan* of *tjannek*) tam gemaakt.

Een jonge stadsmus, schrijft het *Bosch' woordenboek* dus. *Wouterélekes* en andere gevederde vrienden zoals de *osseköpkjes*, de *biediefkes*, de

De ringmus is kleiner dan de huismus en wordt gekenmerkt door een bruine kruin en een witte halsring.

malders, de *strontpikkers*, de *zoetelievekes*, de *geitemelkers* en de *nonnekes* vormden het onderwerp van mijn promotie-onderzoek⁴ en daarom weet ik dat 'stadsmus' voor ornithologen een vage term is. In Nederland komen de huismus (*Passer domesticus*) en de ringmus (*Passer montanus*) voor, en ook nog de heggenmus en de grasmus, maar dat zijn eigenlijk geen echte mussen. 'Stadsmus' is geen ornithologische aanduiding van een soort, het is gewoon een mus in de stad. Als we evenwel in het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* kijken,⁵ zien we dat het *wouteréleke* en aanverwante benamingen, zoals *woutereermuske* en *waltreermus*, in 's-Hertogenbosch, Vught, Rosmalen, Hintham, Nuland en Berlicum voorkomen en altijd in de betekenis van ringmus. In deel II van het *Bosch woordenboek* dat in 2002 verscheen, is een aanvulling opgenomen van Carel Teulings,⁶ waarin wordt verteld dat behalve mussen ook

Detail uit een zogeheten centsprent (1691) van een jongen met mus aan een draad. Een centsprent is een kinder- of volksprent met meerdere afbeeldingen die vaak voor één cent te koop was.

Foto van opgezette huismussen – niet te verwarren met het wouteréleke – te zien in een pas geopende tentoonstelling in het Natuurhistorische Museum Rotterdam. 'DE GROTE HUISMUS TENTOONSTELLING – natuur en cultuur van *Passer domesticus*' duurt nog tot en met 13 mei 2007. Meer informatie op www.nmr.nl. (Foto: NMR)

spreeuwen en sijsjes zeeg (tam) gemaakt werden. Als de jongens zo'n jong vogeltje zelf grootbrachten, werd het zo tam, dat het hen navloog, en dat 'was ook te doen met een wouteréleke en met een huismus'. Uit die opsomming blijkt dat het *wouteréleke* geen huismus is, en dus wel een ringmusje zal zijn.

Waar zou dit dialectwoord vandaan komen? Ik heb eerst maar eens hoofdauteur van het *Bosch' woordenboek*, Lex Reelick, gebeld. Tot mijn verbazing sprak hij het woord uit als *wouter-eeleke* in plaats van *woute-reeleke*. 'Dè's dèftiger', zei Lex grinnikend. Maar van de herkomst van het woord, de etymolo-

gie, kon hij niets zeggen. Misschien heeft het eerste deel met *woud* te maken, dacht Lex Reelick.

De herkomst van *wouteréleke* kunnen we niet los zien van het voorkomen van de ringmusnamen *houteréleke*, verder naar het zuiden in de Meierij (tussen Gemert, Asten en Eindhoven). De uitspraak van dat woord varieert, soms is er verkorting van de klinker (*houterilleke*) en soms wordt de klinker als stijgende tweeklank uitgesproken (*houterjelleke*, *houterjulleke*).

Het eerste deel van deze woorden doet denken aan andere frequente ringmusnamen in de Brabantse dialecten: *houtmus* en *boommus*. De ringmus broedt graag in boomholten en de huismus onder dakpannen. Mogelijk is *wout* of *wouter* in *wouteréleke* afgeleid uit *houteréleke* doordat er een associatie met de persoonsnaam Wouter plaatsvond. Maar *hout* kan ook met *woud* geassocieerd zijn, zodat dan het spoor van Reelick gevolgd kan worden. Het tweede deel van deze woorden is *réleke* ofwel *éleke*. *Réleke* zou in verband gebracht kunnen worden

met het bijvoeglijk naamwoord *reel*. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) geeft als betekenis 'slank, dun' en de ringmus oogt inderdaad wat tenger ten opzichte van de huismus. Verder worden er in het WNT Zuid-Nederlandse (i.c. Oost-Vlaamse en Antwerpse) dialectvormen genoemd: *rel*, *ril*, *rilde*, *reil*, *reilde*. In onze regio komt daarnaast *riels* voor, dat 'tenger' betekent.⁷ *Éleke* zou in verband gebracht kunnen worden met *eeleke*, dat letterlijk 'edeltje' is en voor een mooi, klein meisje wordt of werd gezegd in Vlaanderen.⁸ In dit scenario zou de *r* in de ringmusnaam bij *houter* of *wouter* moeten horen. U ziet het: twijfel en vragen blijven er nog genoeg bij het *wouteréleke*. Misschien heeft u er een idee over?

Noten

- 1 Lex Reelick, Cor Swanenberg, Erwin Verzandvoort en Michel Wouters, *Bosch' woordenboek* ('s-Hertogenbosch 1993), p. 141.
- 2 Jan Post, *Veujgeltjesprutterspraot* (Taalkundige scriptie KU Nijmegen 1960).
- 3 Thijs Caspers e.a., *Natuur in Noord-Brabant. Twee eeuwen plant en dier* (Haaren 1996).
- 4 Jos Swanenberg, *Lexicale variatie cognitief-semantisch benaderd. Over het benoemen van vogels in Zuid-Nederlandse dialecten* (Dissertatie KU Nijmegen 2000).
- 5 Jos Swanenberg, *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*, deel III, afl. 4.1: *Vogels* (Assen 2001), p. 59.
- 6 Lex Reelick, Cor Swanenberg, Erwin Verzandvoort en Michel Wouters, *Bosch' woordenboek II* ('s-Hertogenbosch 2002), p. 91-92.
- 7 Cor Swanenberg en Jos Swanenberg, *Èige grèij. Een Meierijs woordenboek* (Enschede 1996), p. 342.
- 8 L.W. Schuermans, *Algemeen Vlaamsch Idioticon* (Leuven 1865-1870), p. 113.